

પ્રવચન નં. ૮

તા. ૧૫-૧૦-૮૮ - જામનગર

સમયસાર એટલે શુદ્ધાત્મા. પ્રત્યેક જીવ-પ્રત્યેક આત્માઓ સ્વભાવથી શુદ્ધ છે. પ્રત્યેક આત્માઓ-બધા આત્માઓ સ્વભાવે ત્રણેકાળ શુદ્ધ, શુદ્ધ અને શુદ્ધ જ છે. આ આત્મા અશુદ્ધ થયો નથી, વર્તમાનમાં થતો નથી અને ભવિષ્યકાળે પણ અશુદ્ધ થવાનો નથી. અશુદ્ધતા બીજી ચીજ છે અને શુદ્ધતા બીજી ચીજ છે. શુદ્ધતા એ આત્માની ચીજ છે અને અશુદ્ધતા એ પુણ્ય-પાપ-આસ્રવની ચીજ છે. બે વસ્તુ જુદી છે-બે ભાવ જુદા જુદા છે. જીવ અને આસ્રવ બે મળીને એક આત્મા થતો નથી.

આત્મા તો ચિદાનંદ ! આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિ અનંતગુણથી બિરાજમાન અનાદિ-અનંત શુદ્ધ છે. શુદ્ધ એટલા માટે છે કે શુદ્ધની વ્યાખ્યા કરી (સમયસાર) છઠ્ઠી ગાથામાં કે આત્મા શુદ્ધ છે, તેનું કારણ શું ? (તો કહે છે) કે પરિણામ માત્રથી ભિન્ન છે માટે શુદ્ધ છે. આહાહા ! ત્યાંથી તો શરૂઆત કરી છે શુદ્ધતાની !

શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ કરવા માટે એમણે એવો ન્યાય આપ્યો કે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત બે પ્રકારની દશાઓ અથવા એનાં ભેદો જોઈએ તો ચૌદ ગુણસ્થાનોના ભેદો, એનો આત્માના સ્વભાવમાં અભાવ છે-આત્માના સ્વભાવમાં એ ભાવો નથી. એ ભાવો-પરિણામો પરિણામમાં ભલે હો, પણ પરિણામ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વમાં નથી, માટે આત્મા શુદ્ધ છે. એવો ન્યાય આપ્યો.

પ્રમત્ત-અપ્રમત્તથી રહિત છે માટે આત્મા શુદ્ધ છે અને એ પરિણામથી ભિન્ન, શુદ્ધ આત્માનું લક્ષ કરતાં આત્માનું દર્શન થાય છે. એ જ્ઞાયકદેવ પ્રગટ થાય છે દ્રષ્ટિમાં-જ્ઞાનમાં અનુભવમાં જ્ઞાયક આત્મા આવે છે અને ભવનો અંત આવી જાય છે. એ નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં તો આત્મા આવ્યો છે પછી સાધક થયા પછી સવિકલ્પદશા પણ આવે છે, તો એ વખતે પહેલાં પરિણામને જાણતો હતો-એમાં એકત્વ કરતો હતો (પર્યાયદ્રષ્ટિ હતો) પછી પરિણામને ભિન્ન જાણીને શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થયો, પછી પરિણામને સવિકલ્પદશામાં જાણે ખરો પણ માત્ર પરિણામને ન જાણે પણ પરિણામના જાણવાના સમયે જાણનારને જાણે !

પરિણામ એ જ્ઞેય છે. પરિણામ, એ પોતામાં ઉત્પન્ન થતા જે શુભ-અશુભભાવો કે શુદ્ધ પર્યાયના ભેદો, એ બધા (પર્યાયો) જ્ઞેયના ભાવો છે એ જ્ઞેયો જ્ઞાનમાં જણાય છે ત્યારે માત્ર પર્યાયરૂપ પરદ્રવ્યનું, જ્ઞેય નથી જણાતું પણ એ સમયે પણ જાણનાર જણાય છે. અગ્નિ લાકડાને બાળે છે એવો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે ત્યારે પણ અગ્નિ તો અગ્નિથી છે. લાકડાને બાળે છે માટે અગ્નિ છે એમ છે નહીં. અગ્નિને એવી પરાધીનતા લાગુ પડતી નથી. અગ્નિ લાકડાને બાળે તોય અગ્નિ પોતાથી છે અને અગ્નિ લાકડાને ન બાળે તો-પણ (અગ્નિ તો) પોતાથી પોતાના સ્વરૂપે છે.

એમ આ જ્ઞાયક આત્મા, અંતર્દ્રષ્ટિ વડે અનુભવમાં આવ્યો, તે લીનતામાં ન ટકી શક્યો એટલે બહાર આવે છે સવિકલ્પદશામાં, અનાદિ મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવને અનુભવ થાય છે તે નિર્વિકલ્પધ્યાનમાં થાય છે-સમ્યગ્દ્રષ્ટિનો જન્મ નિર્વિકલ્પધ્યાનમાં થાય છે. સવિકલ્પમાં જન્મ થતો નથી, પણ એ નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ઉપયોગ વધારે વાર ટકતો નથી અને એ (સાધક) સવિકલ્પદશામાં આવે છે. ત્યારે પરિણામો જણાય છે-દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર બધું પરપદાર્થો-જ્ઞેયો જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે છે. જ્ઞેયો, જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે છે તે સમયે પણ એ તો જાણનારને જાણે છે. એ (સાધક) તો જ્ઞાયકને જાણે છે.

જ્ઞેયો જણાય એ વખતે જો જાણનાર ન જણાય, તો મિથ્યાદ્રષ્ટિ થઈ જાય છે. કોઈને એમ લાગે છે કે નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં જ આત્મા જણાય અને સવિકલ્પદશામાં પર જણાય અને સ્વ ન જણાય, તો એમ છે નહીં. આહાહા ! સાધકની સ્થિતિ કોઈ અપૂર્વ છે !

કહે છે એ જ્ઞેયોને જાણે છે માટે આત્માને 'જ્ઞાયક' એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે. એ જાણનાર છે, કે કેમ જાણનાર છે ? કે જ્ઞેયોને જાણે છે માટે જાણનાર છે. તો પણ જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા લાગુ પડતી નથી. કેમકે જ્ઞેય જણાય છે ત્યારે થઈ જાય છે ત્યારે જો જ્ઞેય જણાય ને જ્ઞાયક ન જણાય તો તો જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા થતાં અજ્ઞાની થઈ જાય છે, પણ જ્યારે રાગાદિ અને વીતરાગભાવનો ભેદ છે, ઈ ભેદ છે ઈ જ્ઞેય છે, ભેદ છે ઈ પોતે જ્ઞાયક નથી. જ્ઞાયક ઈ અભેદ છે અને જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગના પરિણામ અને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગના પરિણામ-બે પ્રકારની પ્રગટતા એ પર્યાયની થઈ ગઈ અનુભવના કાળમાં અને પછી રહી ગઈ-પછી એ સ્થિતિ રહી ગઈ. અને પછી એ સ્થિતિ ઈ જ્ઞાનમાં જ્ઞેય તરીકે પ્રતિભાસે છે !

એ પરિણામના ભેદો છે એ પરદ્રવ્ય છે, એ જ્ઞેય છે, એ પરજ્ઞેય છે, પરભાવ છે. ઈ જ્ઞાનીના અતીન્દ્રિયજ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે છે-જણાય છે, ઈ જણાય છે જ્યારે, ત્યારે જો જ્ઞાયક ન જણાતો હોય તો પર્યાયદૃષ્ટિ અને જ્ઞાયક જણાય છે માટે દ્રવ્યદૃષ્ટિ કાયમ રહે છે. નિશ્ચયના જ્ઞાન સાથે સાથે પરિણામનું જ્ઞાન થાય છે એટલે પર્યાયદૃષ્ટિ થતી નથી. પરિણામને જાણવાથી પર્યાયદૃષ્ટિ ન થાય, દ્રવ્યને ન જાણે તો પર્યાયદૃષ્ટિ થાય.

(આહાહા !) ભગવાન આત્મા દૃષ્ટિમાં આવ્યો અનુભવના કાળમાં અને (સાથે) સવિકલ્પદશા આવી, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિમાં બેઠો છે, યાત્રાના વિકલ્પો આવે છે, કોઈને વ્રતાદિના વિકલ્પ, ઉપવાસ આદિના વિકલ્પો પણ ભલે આવે, એ શુભભાવો એ જ્ઞાનમાં જણાય-વ્રતાદિનો શુભભાવ જ્ઞાનમાં જણાય.

કે એક શુદ્ધાત્મા છે એ અનાદિથી શુદ્ધ છે એ શુદ્ધ છે એનું કારણ દીધું કે કેમ શુદ્ધ રહી ગયો (આત્મા) કે પરિણામ માત્રથી ભિન્ન છે. એટલા માટે શુદ્ધ રહી ગયો, એક (વાત) અને પરિણામ મારાથી ભિન્ન છે તેથી હું તેનો કર્તા-ભોક્તા નથી, તેથી હું શુદ્ધ રહી ગયો (તે બીજી વાત) - બે કારણ દીધા. એક તો શુદ્ધાત્માથી પરિણામ (માત્ર) ભિન્ન છે-સર્વથા ભિન્ન છે, કથંચિત્ ભિન્ન (ની વાત) તો ત્યારબાદ આવે છે-અનુભવ પછી, ઈ સ્યાદ્વાદ-કથંચિત્ના નામે, ઈ નામે જીવ ઠગાઈ જાય છે. પહેલાં સ્યાદ્વાદ-કથંચિત્નો જન્મ નથી થતો, પહેલાં સમ્યક્ એકાંતનો અનુભવમાં જન્મ થાય છે. અને પછી તેજ જ્ઞાનમાં સ્યાદ્વાદ પ્રગટ થાય છે. એમાં કથંચિત્ આવે છે. સર્વથા ભિન્ન (થયા) પછી કથંચિત્નો વ્યવહાર આવે છે. સર્વથા ભિન્નના નિશ્ચય (થાય પછી) કથંચિત્નો જન્મ થાય છે.

શું કહ્યું ? પરિણામમાત્ર મારાથી સર્વથા ભિન્ન છે એ સમ્યક્એકાંત છે. આવો જ્યારે સર્વથા ભિન્નનો પ્રકાર આવ્યો તો આત્મા શુદ્ધ છે એ સર્વથા ભિન્ન છે માટે કર્તા-ભોક્તા નથી, તેથી મારો આત્મા શુદ્ધ છે. શુદ્ધપરિણામનો કર્તા હું નથી તેથી હું શુદ્ધ છું ! આહાહા !

શું કહ્યું ? “શુદ્ધ પરિણામ સ્વયં અપને આપ-પોતાથી, પોતાની યોગ્યતાથી, પોતાના સ્વકાળે, એ (શુદ્ધ) પરિણામનો જન્મ થાય છે, પરિણામનો કર્તા પરિણામ છે, પરિણામનો કર્તા ભગવાન આત્મા નથી ! એ તો અકર્તા છે-જ્ઞાયક છે-જ્ઞાનમય આત્મા જાણનહાર છે કંઈ કરવાવાળો નથી, કર્તા નથી તેથી શુદ્ધ છે, ભિન્ન છે તેથી શુદ્ધ છે, અને (પરિણામમાત્રથી) ભિન્ન હોવાથી કર્તા નથી. આ શુદ્ધની વ્યાખ્યા !

આત્મા શુદ્ધ છે એવું જ્યારે અંતરદૃષ્ટિથી જોયું તો જેવો શ્રીગુરુએ ફરમાવ્યો હતો-એ જ જિનવાણીમાં આવ્યો હતો, તેવો જ સાંભળ્યો હતો, એવો જ અનુભવમાં આવી ગયો ! આહાહા ! શ્રીગુરુ-આત્મજ્ઞાની ગુરુ જેવું આત્માનું સ્વરૂપ ફરમાવે છે અને (એવું જ) જિનવાણીમાં લખ્યું છે, એવો જ આત્મા સાંભળ્યો-વાંચ્યો, વિચાર કરીને નિર્ણય કર્યો, નિર્ણય કર્યા પછી માનસિકજ્ઞાનમાં-અનુમાનજ્ઞાનમાં જ્ઞાયક આવ્યો, ત્યારબાદ અનુભવ થઈ ગયો ! આહાહા ! આવા શુદ્ધાત્માનો જ્યારે અનુભવ થાય છે ત્યારે પરિણામથી ભિન્ન છું-કર્તા (ભોક્તા) નથી હું, ત્યાંથી તો ઉપાડ થયો તો અનુભવ થયો, અનુભવ પછી સવિકલ્પદશા આવે છે. નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં (સાઘક વધારે વખત) લીન થઈ શકતા નથી, મુનિરાજ પણ વધારે લીન થઈ શકતા નથી, સાતમા ગુણસ્થાનમાંથી નિર્વિકલ્પમાંથી પણ તુરત જ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં આવી જાય છે, તો ગૃહસ્થની તો શું વાત કરવી ?

તો (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) જ્યારે સવિકલ્પદશામાં આવે છે ત્યારે, જાણી લીધો (આત્માને) પ્રતીતિમાં આવી ગયો શુદ્ધાત્મા કે જ્ઞાયક છું-માત્ર જ્ઞાયક ! માત્ર જ્ઞાયક છું એવો સ્વીકાર કરી લે-માત્ર હું જ્ઞાયક છું એવો સ્વીકાર કરી લે ! જ્ઞાયકના સ્વીકારમાં હું કર્તા નથી એમ આવી ગયું-કર્તા નથી એમ કહેવાની જરૂર જ નથી. (એ તો માત્ર શબ્દ-કથન છે) માત્રમાં કર્તાબુદ્ધિનો નાશ થઈ ગયો, માત્ર શબ્દ છે જ્ઞાયકનું વિશેષણ-‘માત્ર જ્ઞાયક’-એમાં માલ છે, એમ ને એમ ખાલી નથી (માત્ર !), શબ્દ પ્રયોજન વગર નથી હોતો એનું વાચ્ય કંઈક હોય છે ‘માત્ર હું જ્ઞાયક છું’ -એના અર્થમાં હું કર્તા નથી (એમ સહેજે આવી ગયું !)

આહાહા ! તો એવા જ્ઞાયકનું દર્શન જ્યારે થયું અંતરદૃષ્ટિથી, (જ્ઞાયક) અનુભવમાં આવી ગયો, ત્યારપછી સવિકલ્પદશા આવે છે તો પરિણામ બે પ્રકારના થઈ ગયા, પહેલાં એક પ્રકારના પરિણામ હતા મિથ્યાદૃષ્ટિ અવસ્થામાં-અશુદ્ધ (પરિણામ) હતાં-અશુદ્ધના બે ભેદ શુભ અને અશુભ બન્ને પ્રકારના પરિણામ અજ્ઞાનીને આવે છે.

જ્યારે તે જ્ઞાની થયો ત્યારે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના પરિણામ, નિર્વિકારી, અકષાય પરિણામ આત્માશ્રિત પ્રગટ થઈ ગયા, તે જે પરિણામ પ્રગટ થયા તે પરિણામને જાણે છે, પણ જાણવાના સમયે પર્યાયદૃષ્ટિ નથી થાતી. કેમ ? જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા કેમ (થતી) નથી ?

પર્યાયને જાણવામાત્રથી પર્યાયદૃષ્ટિ નથી થતી. દ્રવ્યને જાણતાં-જાણતાં પરિણામને જાણે છે અને પરિણામને જાણવાના સમયે 'જાણનાર'ને જાણે છે. જાયકને જાણે છે, આત્મા !

સવિકલ્પદશામાં ભોજનના સમયે, દુકાન ઉપર દાળ-ચોખાનો વેપાર ભલે ચાલતો હોય, પણ દાળ (ચોખા) જ્યારે જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થાય છે ત્યારે માત્ર દાળ-(ચોખા) જ જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થઈ જાય તો તો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તે તો જ્ઞેય-જાયકનો સંકરદોષ થઈ ગયો, પણ જ્યારે દાળ જાણવામાં આવે છે ત્યારે પણ જાણનાર જણાય છે-જાયક જણાય છે, તેથી પર્યાયદૃષ્ટિ થતી નથી. કારણ કે પોતાના આત્માને જાણતાં તે જણાય જાય છે. પરિણામને જાણવાનો પુરુષાર્થ નથી, દ્રવ્યસ્વભાવને જાણવા માટે પુરુષાર્થ છે, પરિણામ તો સહજમાં-મફતમાં જાણવામાં આવી જાય છે. વ્યવહાર તો મફતમાં જાણવામાં આવી જાય છે, નિશ્ચય માટે કિંમત ચૂકવવી પડે છે, સ્વભાવને દૃષ્ટિમાં લેવા માટે રુચિની કિંમત જોઈએ, શાસ્ત્ર અભ્યાસથી એ નથી થતું એ તો અંદરમાંથી રુચિ થાય છે.

એ પાઠ કાલે ચાલ્યો હતો એનું અનુસંધાન ચાલે છે, કાલે ચાલ્યું હતું કે જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં પણ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં તો જાયક જાણવામાં આવે છે એમાં તો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી, તેમાં તો કોઈને આકુળતા પણ નથી, પણ જ્યારે જ્ઞાનમાં લીન થાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ, શ્રાવક-દેશવ્રતી અને મુનિ-સર્વવિરતી જ્યારે ધ્યાનમાં લીન હોય છે ત્યારે તો આત્માનું દર્શન હોય જ છે પરંતુ જ્યારે ઉપયોગ બહાર છે, ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો ઉપયોગ બહાર છે, અતીન્દ્રિયજ્ઞાનનો ઉપયોગ બહાર નથી, ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો ઉપયોગ બહાર છે, અતીન્દ્રિયજ્ઞાન તો અંદર અભિમુખ ચાલુ છે (વર્તે છે) એ તો પ્રગટ થયું તે થયું એનો નાશ થતો નથી.

જ્યારે પરિણામને જાણે છે જ્ઞાની, ૧૧ મી ગાથામાં (આવે છે ને) ભૂતાર્થનયના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન થયું. ત્યારબાદ બારમી ગાથા આવી કે જ્યારે સમ્યગ્દર્શન થયું તો વ્યવહાર પરિણામ તો છે તો (તે) પરિણામને જાણે છે કે નહીં ? કે પરિણામને જાણે છે. પહેલાં પરિણામને અભૂતાર્થ જાણ્યા કે મારા સ્વભાવમાં પરિણામ નથી, તેથી (આત્માનો) અનુભવ થઈ ગયો અને અનુભવ પછી પરિણામ પ્રગટ થયા તો-પણ પરિણામનું અવલંબન નથી. એમને વ્યવહારનયના વિષય જે પરિણામ છે એમાં આત્મબુદ્ધિ-અહંબુદ્ધિ હોતી નથી.

એટલા માટે પરિણામને જાણવાથી પર્યાયદૃષ્ટિ થતી નથી, દ્રવ્યદૃષ્ટિ ચાલુ છે અને જ્ઞાનમાં તેઓ જ્ઞેય થાય છે પરિણામ. રાગ અને વીતરાગભાવના અંશ બન્ને જ્ઞેય છે-બન્ને ભેદ જ્ઞેય છે, પરદ્રવ્ય-પરભાવ છે. પરદ્રવ્ય અને પરભાવનું જ્ઞાન, જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસ થાય છે એ સમયે પરિણામ જાણવામાં જ્યારે આવે છે, એ જ સમયે અપરિણામી ભગવાન આત્મા, એ જ સમયે જાણવામાં આવે છે ! ભલે, સવિકલ્પદશા હો પણ એની પરિણતિ

અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની એટલી સતેજ છે-(જાગ્રત છે) આહાહા ! એ પરિણામ અને ત્રિકાળી દ્રવ્યમાં એકતા થતી નથી અને ઈન્દ્રિયજ્ઞાન અને આત્મામાં એકત્વ કરવા દેતી નથી.

એ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા પ્રગટ થયા ને એ (શ્રદ્ધા-જ્ઞાન) એકત્વ નથી થતા, ત્વિન્નત્વ જે પ્રગટ્યું છે અને ત્વિન્નને જાણે છે અને ત્વિન્નના ભેદને જાણતી વખતે પણ અભેદને જાણે છે તેથી નિર્જરા ચાલુ રહે છે. નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં તો આત્મા જણાય છે, જણાય ઈ જાણવામાં આવે છે પરંતુ સવિકલ્પદશામાં પણ નિરંતર-ગૃહસ્થી વેપાર-ઘંઘામાં બેઠો છે કોઈ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી વ્યાપારમાં બેઠા છે તો પણ જ્ઞાયકને જાણે છે અને ગુરુદેવ, ચાંદીની થાળીમાં જમે છે (ત્યારે) ચાંદીની થાળી જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે, એ સમયે (પણ) જ્ઞાયકને જાણે છે જ્ઞાન. (સમ્યગ્દષ્ટિનું) લોકોને એવું લાગે છે ઈન્દ્રિયજ્ઞાનવાળાને કે એ ચાંદીની થાળીને જાણે છે ! (અરે !) એમને પૂછો તો ખરા કે ચાંદીની થાળી જાણવામાં આવે છે એ સમયે કે આત્મા જાણવામાં આવે છે ? કે છૂટી જાય છે (જાણવાનું કે) રહી જાય છે ! (જાણવાનું રહે છે આત્માનું) એ સાધકની દશા છે !! (આવા સાધકની અંતરૂદશાનો ખ્યાલ શી રીતે આવે ?)

સાધક હોય તો સાધકની દશાનો ખ્યાલ આવે, કાં તો સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ જાય તો બીજા સમ્યગ્દષ્ટિની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવે, એક વાત. અથવા તો કોઈ ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુ હોય તો સમ્યગ્દષ્ટિની શું સ્થિતિ છે, એનું અનુમાન જ્ઞાનમાં આવી જાય છે (સાધારણને ન આવે).

અનુમાન જ્ઞાનમાં આ સમ્યગ્દષ્ટિ છે એવું થતાં એમના પ્રત્યે (જ્ઞાની પ્રત્યેની) શ્રદ્ધા છૂટતી નથી, અને લગ્ન કરે છે બ્રહ્મચારી નથી-લગ્ન કરે છે તો પણ એમના પ્રત્યેની શ્રદ્ધા છૂટતી નથી, કેમકે ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુની આંખ એમને (યથાર્થ) ઓળખી લે છે. એક વખત ગુરુદેવ અને રામજીભાઈ બેઠા હતા તો, આમ કરે છે ને આમ કરે છે એમ પેપરમાં (છાપામાં) આવે ને ! પેપરમાં (સમાચારપત્રમાં) ગુરુદેવની વિરુદ્ધ (નું લખાણ) આવે એની વિરુદ્ધનું-ગુરુદેવની વિરુદ્ધનું ! એ તો છે ને-વ્યવહારના પક્ષવાળા તો વિરોધો કરે છે અનાદિકાળથી છે.

સત્નો વિરોધી અસત્-એમ જ છે ત્રણે કાળમાં, તેમાં જ સત્ની કિંમત છે. સોનાની કિંમત ! લોખંડ, ચાંદી, પીત્તળ છે તો સોનાની કિંમત છે એ તો સોનાની કિંમતમાં દૃઢતાનું કારણ છે લોખંડ તો, એમ સત્નો જે વિરોધ કરે છે એ તો સત્ની પ્રસિદ્ધિ કરે છે. આપણા ગુરુદેવની જે પ્રસિદ્ધિ થઈ જે સત્ની, એ તો વિરોધીઓ દ્વારા થઈ, સોગનઢ તો પ્રચાર કરતું નથી એ તો ઘરમાં બેસી રહે છે પરંતુ જ્યારે વિરોધીઓએ પેપર (સમાચારપત્ર) કાઢ્યું તો કોઈએ વાંચ્યું તો (એને મનમાં થયું કે) આ વિરોધ કરે છે તો જોઈએ તો ખરા કે સાચું શું છે ! તો સોનગઢ આવે છે જોવા માટે-સમજવા માટે, ઓહોહો ! એક વ્યાખ્યાન

(સાંભળ્યું), બે વ્યાખ્યાન ત્રણ વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા ! સોમયંદભાઈ ?

આહાહા ! આ વિરોધ કરવાવાળા જૂઠા છે-ઈર્ષ્યાથી કરે છે વિરોધ. (સાચું) ખ્યાલમાં આવી જાય છે-આમ તો વિરોધીઓનો-વિરોધીઓનો ઉપકાર માનવો જોઈએ ! વિરોધીઓ પ્રત્યે દ્વેષ કરવો જોઈએ નહીં. એ તો આપણા ઉપકારી છે ! આહાહા ! આ વીતરાગમાર્ગમાં ક્યારેય કોઈ પ્રત્યે રાગ કરવાની મનાઈ છે તો દ્વેષની વાત તો દૂર રહી ! શું કરે ? અમારા કોઈ વિરોધી નથી, બધા ભગવાન આત્મા છે ! આહાહા ! આ વીતરાગમાર્ગ છે.

એ (વિરોધી) બધાનો વિરોધ નથી કરતા, એ તો પોતાના આત્માનો વિરોધ કરે છે એ (નિજાત્માનો) વિરોધ કરે છે તેથી તો જ્ઞાની(ઓને) કરુણા આવે છે ! એ સત્નો વિરોધ કરે છે તો એ (પોતે) દુઃખી થાય છે, એ કોઈ (પ્રાણી) દુઃખી થાય તો અમે જોઈ શકતા નથી-સહન થતું નથી, એ (બધા) સુખી થઈ જાઓ ! આહાહા ! તો જ્ઞાનીની વાત તો જ્ઞાની જાણે, અજ્ઞાની જાણી શકતા નથી એક વાત. અથવા તો કોઈ ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુ હોય તો જ્ઞાનીની બાહ્ય ચર્ચા (ઉપરથી અનુમાન જાણી શકે !) ક્યારેક કોઈ એવા પાપના પરિણામ પણ આવી જાય, લગ્ન કરે છે શાંતિનાથ ભગવાન ચક્રવર્તી હતા (ત્યારે) ઇન્નું હજાર સ્ત્રીઓ હતી ! એમાંથી દરરોજ બે-પાંચ મરે તો એમાં લગ્ન કરવાની શું જરૂર છે ? (તો કહે છે કે) એવો ઉદયભાવનો પ્રકાર છે, એના કર્તા શાંતિનાથ ભગવાન નથી ! ખરેખર એના જાણવાવાળા પણ નથી ! એ જણાય જાય છે ત્યારે સવિકલ્પદશામાં (સાથે-સાથે) જ્ઞાયક પણ જાણવામાં આવે છે તેથી એકતા થતી નથી-રાગની સાથે એકતા થતી નથી, રાગ જાણવામાં આવે છે ત્યારે જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે તેથી એકતા થતી નથી-રાગની સાથે એકતા થતી નથી. જો રાગ જાણવામાં આવે અને જ્ઞાયક જાણવામાં ન આવે તો રાગની સાથે એકત્વબુદ્ધિ થઈને અજ્ઞાની થઈ જાત !

અત્યારે શ્રેણિક મહારાજા પહેલી નરકમાં છે, તો પર્યાયમાં તો દુઃખ છે-તીવ્ર દુઃખ હોય, દ્રવ્યસ્વભાવમાં દુઃખ છે નહીં પરંતુ પર્યાયમાં તો દુઃખ છે, દુઃખ હોવા છતાં પણ દુઃખના સમયે જાણવામાં જ્ઞાયક આવે છે. એટલા માટે દુઃખથી વિભક્ત રહે છે અને દુઃખને સમયે જ્ઞાયક (જો) જાણવામાં ન આવતો હોય, એકત્વ થઈ જતું હોય તો મિથ્યાદૃષ્ટિ થઈ જાય છે !

આહાહા ! રાગ જાણવામાં આવે છે-રાગ જ્ઞેય છે. જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં જ્ઞાયકપણે (જે) જણાયો, એની વાત ચાલે છે. રાગ જ્ઞેય છે એ જ્ઞેયનો જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસ જ્યારે થાય છે ત્યારે એકલું જ્ઞેય જણાય અને જ્ઞાયક જાણવામાં ન આવે તો તો એકત્વ થઈ જાય છે, વિભક્ત નથી રહેતા, પરંતુ રાગના સમયે જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે તેથી વિભક્ત હોય

છે-ભેદજ્ઞાન વર્તે છે એટલા માટે પર્યાયદૃષ્ટિ થતી નથી. એ વાત ચાલે છે, અને બીજી વાત એવી છે કે જ્ઞાનીને જ્યારે જ્ઞેય જાણવામાં આવે છે ત્યારે નિરંતર જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે, તેથી એકત્વબુદ્ધિ થતી નથી. સાંભળો ! જરા સૂક્ષ્મ વાત છે.

(અહા !) અજ્ઞાનીને પણ રાગ અને જ્ઞેય જાણવામાં તો આવે છે એ જ સમયે એનું જ્ઞાનમાં ભગવાન આત્મા જાણવામાં આવે છે પણ એ ‘જાણનાર’ હું છું એવો વિશ્વાસ (શ્રદ્ધા) થતા નથી, માત્ર જ્ઞાયક છું એવું જાણી લે ! આહાહા ! તો અજ્ઞાની પણ જ્ઞાની થઈ જાય છે. અજ્ઞાનીના જ્ઞાનઉપયોગમાં જેમ દેહાદિ-રાગાદિનો પ્રતિભાસ થાય છે એમ જ ભગવાન આત્માનો પ્રતિભાસ થાય જ છે-જ્ઞાનમાં જ્ઞાનત્વ છે અને જ્ઞાયકમાં જ્ઞેયત્વ છે !

શું કહ્યું ? જ્ઞાનમાં જાણવાની ક્રિયા (નિરંતર) થાય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની જીવને પણ ઉપયોગ લક્ષણ છે અને જે જ્ઞાયક છે એમાં જ્ઞેયત્વ છે, પ્રમેયત્વ ગુણ છે કે નહીં ? છે, તો જ્ઞાનનો વિષય થાય છે કે નહીં ? થાય છે. પોતાના જ્ઞાનનો વિષય (થાય છે !) પ્રત્યેક જીવમાં પ્રત્યેક સમયે ઉપયોગ પ્રગટ થાય છે અને એ ઉપયોગમાં ઉપયોગનો પ્રતિભાસ થાય છે અને (એ) પ્રતિભાસને ઉપયોગાત્મક કરે તો શુદ્ધોપયોગ થઈ જાય છે ! ફરીથી, અનુભવની પ્રોસેસ છે.

(અનુભવની શી પ્રોસેસ છે ?) પ્રત્યેક જીવને એકલો રાગ ઉત્પન્ન નથી થતો (તે ક્ષણે જ) જ્ઞાન પણ પ્રગટ સમયે સમયે થાય છે. જો જ્ઞાન પ્રગટ ન થાય તો તો (આત્મા) જડ થઈ જાય અને રાગ પ્રગટ ન થતો હોય તો સિદ્ધ થઈ જાય ! જો રાગ પ્રગટ ન થાય તો સિદ્ધ થઈ ગયો અને જ્ઞાન ઉપયોગ પ્રગટ ન હોય તો તો જડ થઈ ગયો, એવું તો હોતું જ નથી. આમ બન્નેની પ્રગટતા એક સમયમાં થતી હોવા છતાં પણ જેમ રાગનો પ્રતિભાસ થાય છે-રાગ જ્ઞેય છે, રાગમાં પણ પ્રમેયત્વ નામનો ગુણ છે તેથી જ્ઞાનનો વિષય થાય છે, એમ રાગમાં પ્રમેયત્વ છે તો શું જ્ઞાયકમાં પ્રમેયત્વ નથી ? છે. આહાહા ! પ્રમાણમાં પ્રમેય થાય છે-જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થાય છે નિરંતર, જુઓ, જે ઉપયોગથી ભિન્ન છે એવા ઉપયોગથી દેહાદિ, મકાન, અરિહંત ભગવાન (આદિ) એ જે ભિન્ન છે એ ભિન્ન (હોવા છતાં) જાણવામાં આવે છે અને જ્ઞાયક અભિન્ન (છે છતાં) જાણવામાં નથી આવતો ? (જાણવામાં) આવે છે, નિરંતર (જણાય છે) આહાહા ! પરંતુ એનો જે પ્રતિભાસ થાય છે એનાં ઉપર લક્ષ નથી !

ઉપયોગમાં ઉપયોગ છે. જ્યારે ઉપયોગમાં ઉપયોગ છે એટલે કે જ્ઞાનમાં જ્ઞાયક છે. એવો ખ્યાલ કરી લ્યે તો શુદ્ધ ઉપયોગ પ્રગટ થઈ જાય છે. જ્ઞેય તરફથી લક્ષ છૂટી જાય છે, અને જ્ઞાયકની અંદર એકાકાર બુદ્ધિ થઈને અનુભવ પ્રગટ થઈ જાય છે અને અનુભવ થયા બાદ વીતરાગ અને રાગઅંશ બન્ને જાણવામાં આવે છે. જો રાગ (બિલકુલ) ન હોય તો

પરિપૂર્ણ વીતરાગ (દશા) હોવી જોઈએ અને વીતરાગતા ન હોય તો સાધકપણું બનતું નથી, વીતરાગભાવ પણ અંશે પ્રગટ છે અને રાગનો અંશ પણ (હજુ) પ્રગટ છે જ, એનું નામ સાધક છે. સાધકની સાથે બાધક તત્ત્વ રહે છે-સાધકની સાથે બાધક રહે છે, (સાધક) જાણે છે કે મારો દોષ છે, જાણે છે કે એ દોષ મારો પોતાનો છે. હજુ સ્થિરતા ઓછી છે. પરંતુ બે ભેદ પર્યાયના જાણવામાં જ્યારે આવે છે તો એ પરિણામ-જ્ઞેય જાણવામાં આવે છે ત્યારે જ્ઞાયક જો જાણવામાં ન આવે તો પર્યાયદૃષ્ટિ, એ સમયે જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે તો દ્રવ્યદૃષ્ટિપૂર્વક વ્યવહારનું જ્ઞાન થાય છે, વ્યવહારમાં આત્મબુદ્ધિ થતી નથી, આત્મબુદ્ધિ એકમાં (જ્ઞાયકમાં) થઈ ગઈ ! દ્રવ્યમાં આત્મબુદ્ધિ થઈ ગઈ ને પરિણામ જાણવામાં આવે તો પણ (પરિણામમાં) આત્મબુદ્ધિ થતી નથી. આહાહા ગુરુદેવને આ શું માલ (રહસ્ય-મર્મ) કાઢ્યો, ક્યાંથી કાઢ્યો, આપણને તો આશ્ચર્ય થાય છે ! આ બધો માલ ગુરુદેવનો છે, એમણે ગુરુદેવે જ દેખાડ્યો ને ! શાસ્ત્રમાં તો હતો, પરંતુ જેમના શાસ્ત્ર દિગંબર એમને તો ખબર નહોતી.

ક્યારેક ક્યારેક કોઈક કહેતા હતા, દિગંબરો આવે ને તો, આપણે સોનગઢ રહેવાવાળા કહે કે અમે તો નવા દિગંબર (છીએ) તો મૂળ દિગંબર કહે, ના, ના, આપ તો જૂના છો, અમે નવા દિગંબર છીએ ! અમે દિગંબર ન હતા, કેમ કે કુંદકુંદની વાણીમાં શું હતું એ તો અમને ખબર નહોતી. આવો ભેદજ્ઞાનનો પ્રકાર (મર્મ-રહસ્ય) અમારી પાસે નહોતું, તો શું આપ દિગંબર નહોતા, અમે દિગંબર છીએ ! આપ નવા દિગંબર છો અમે તો જૂના-પુરાણા છીએ ! સમજવાની વાત છે સામાન્ય (આ) કોઈ ટીકાની વાત નથી.

આહાહા ! પ્રભુ ! એક વાર આત્મા પરિણામ માત્રથી ભિન્ન છે, જોઈ લે ! આહાહા ! જોઈ લે શું દેખાઈ જ રહ્યો છે, સ્વીકાર કરી લે-સ્વીકાર કરી લે ! જ્ઞાનઉપયોગમાં, ભગવાન આત્મા આબાલ-ગોપાલ-સૌને અનુભવમાં આવે છે ! આહાહા ! સમયે-સમયે ઉપયોગમાં, ઉપયોગનો પ્રતિભાસ થાય છે, પ્રતિભાસને ઉપયોગાત્મક એ કરી લ્યે છે તો શુદ્ધોપયોગ થાય છે. (ચૈત્યને ચેતક પર વાળતાં) ત્યાં સંવરદશા પ્રગટ થાય છે !

આજે બધું ઉપરથી લીધું. હવે શાસ્ત્રમાંથી હજી શાસ્ત્રથી એમાં લખ્યું છે એની રાહ જોવાય છે. (શ્રોતા : ઉપરથી નથી લીધું અંદરથી લીધું છે) જુઓ ! શું કહે છે ! પ્રભુ ! શું ફરમાવે છે કુંદકુંદઆચાર્ય ભગવાન-જિનેન્દ્ર ભગવાન શું ફરમાવે છે, 'વળી દાહ્યના આકારે થવાથી અગ્નિને દહન કહેવાય છે.' -અગ્નિ લાકડા આદિને બાળે છે સળગાવે છે તેથી અગ્નિને સળગાવનાર કહેવામાં આવે છે-કહેવામાં આવે છે (કથન છે.) સાચેસાચ અગ્નિ સળગાવતી નથી, કોને ? લાકડાને (આદિ)ને સળગાવે છે, આપ તો 'ના' કહો હવે, કેમ ?

કારણ સમજાવો અમને (પ્રભુ !)

એક દ્રવ્ય, બીજા દ્રવ્યની ક્રિયા કરી શકતું નથી. લાકડા બીજી ચીજ છે ને અગ્નિ બીજી ચીજ છે, (એકબીજાને) અડતી નથી. કેમકે બે દ્રવ્ય ભિન્ન (ભિન્ન) ચીજ છે ને? કાલે વાત આવી હતી. તો-પણ દાહ્યકૃત અશુદ્ધતા તેને નથી. એનો અર્થ શું છે કે (અગ્નિ) લાકડાને સળગાવે છે તો પણ લાકડાને સળગાવે તો અગ્નિનું અસ્તિત્વ છે તેમ નથી, લાકડાનો આધાર પણ અગ્નિ છે એવું છે નહીં. અગ્નિ સ્વતંત્ર પદાર્થ છે, લાકડા સ્વતંત્ર પદાર્થ છે. બન્ને ભિન્ન છે. બન્ને વચ્ચે કર્તા-કર્મ સંબંધ નથી, અને નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ પણ નથી. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ જોવાથી (બે પદાર્થની) એકતા થાય છે.

શું કહ્યું? કે અગ્નિ નિમિત્ત તો છે કે નહીં લાકડા સળગે ભલે (એનાં ઉપાદાનથી) તો અગ્નિ નિમિત્ત છે કે નહીં? (ના, અગ્નિ નિમિત્ત પણ નથી) નિમિત્તથી નિરપેક્ષ સળગે છે લાકડાં-એ નિશ્ચય છે. નિશ્ચય પહેલાં સમજી લ્યો બાદમાં વ્યવહાર સાપેક્ષનું જ્ઞાન (સાયું) થાય છે. એટલા માટે અગ્નિ તો અગ્નિથી છે એ લાકડાથી નથી. એવી રીતે, જેવી રીતે જ્ઞેયાકાર થવાથી જ્ઞાયકભાવને જ્ઞાયકપણું પ્રસિદ્ધ છે. જ્ઞેયો જાણવામાં આવે છે અજ્ઞાની જીવને તથા જ્ઞાની જીવને પણ, તેથી તો જ્ઞાયક એને કહેવામાં આવે છે (જ્ઞાયક એટલે) જાણવાવાળો ! જ્ઞેયો જાણવામાં આવે છે તો 'જાણવાવાળો' એનું નામ જગતની અંદર પ્રસિદ્ધ છે. તો-પણ જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા તેને નથી.

આ લાકડી જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થઈ-જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થઈ તો આત્માને જાણવાવાળો કહ્યો, એની સાપેક્ષતાથી-એની અપેક્ષા લીધી, સીધો જાણવાવાળો ખ્યાલમાં ન આવ્યો અજ્ઞાનીને, તેથી જ્ઞાની, અસદ્ભૂત વ્યવહારનય દ્વારા અથવા તો સદ્ભૂત વ્યવહાર(નય) દ્વારા નિશ્ચયનું પ્રતિપાદન કરે છે. તો અહીંયા અસદ્ભૂત વ્યવહાર લીધો કે જ્ઞેયને જાણે છે માટે આત્માને જાણવાવાળો કહેવામાં આવે છે. તો-પણ જ્ઞેય છે તો જ્ઞાન છે-જ્ઞેય કર્તા અને જ્ઞાન કર્મ એમ છે નહીં અને જ્ઞેય નિમિત્ત ને જ્ઞાન નૈમિત્તિક એવું પણ નથી. નિમિત્તના લક્ષથી પણ અતીન્દ્રિયજ્ઞાન પ્રગટ થતું નથી, તેથી નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધનો અભાવ છે. જ્ઞાન, શાસ્ત્રના લક્ષથી પ્રગટ નથી થતું ! શું કહ્યું? (આ) શાસ્ત્ર, જ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું ઉપાદાન કારણ પણ નથી ને નિમિત્તકારણ પણ નથી.

આહાહા ! ઉપાદાનકારણ જ્ઞાનની પર્યાય ને નિમિત્તકારણ જ્ઞાયક સ્વભાવ ! કેમ કે તેનું લક્ષ કર્યું ને ! આહાહા ! ઉપાદાનકર્તા તો પર્યાય છે ને નિમિત્ત કર્તા એ પર્યાયે મારા (આત્માનું) ધ્યાન કર્યું-મારા (સ્વરૂપનું) ધ્યાન કર્યું તો મારા ઉપર ઉપચાર આવ્યો કે મેં કર્યું તો પારિણામિકભાવ કહે છે કે મેં કર્યું નથી, એ તો કહે છે કે આપનો ઉપકાર છે, મારો

ઉપકાર કંઈ (પણ) છે નહીં. (હું તો અપરિણામી છું !) તું તારાથી સત્ છે પર્યાય, તારાથી પ્રગટ થઈ છે, કર્તા-કર્મ આદિ પર્યાયનો ધર્મ છે. આહાહા ! સ્વકાળ છે, ભાવ નામની શક્તિ છે એ કોઈને કોઈ પર્યાય પ્રગટ થતી જ રહે છે એને કરવાવાળો (બીજો) કોઈ છે નહીં.

આહાહા ! એવી જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં, જ્ઞાનીને જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં જ્ઞેય જાણવામાં આવે છે તો જ્ઞાનીને શું જાણવામાં આવે છે કે 'જાણનહાર' જાણવામાં આવે છે ! તો કોઈ પ્રશ્ન કરે, સાધકને અરે છન્નસ્થને એક સમયમાં એક ઉપયોગ થાય છે ને ! એને (જ્ઞેયને) પણ જાણે અને આત્માને (જ્ઞાયકને) પણ જાણે, તો પ્રશ્ન થાય છે ને ? અભ્યાસીને પ્રશ્ન થાય છે, જો અભ્યાસ ન કરે તો તો પ્રશ્ન ઊઠતો જ નથી, પરંતુ અભ્યાસીને પ્રશ્ન ઊઠે છે કે જ્ઞેય લાકડી જ્યારે જાણવામાં આવે છે ત્યારે આત્મા (પણ) જાણવામાં આવે છે જ્ઞાનીઓને ! અજ્ઞાનીને પણ જાણવામાં તો આવે છે પણ અજ્ઞાની સ્વીકાર કરતો નથી. બસ ! આટલી વાત છે !

(અહા !) જ્ઞાની જ્યારે જ્ઞેયને જાણે છે ત્યારે જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે, તો આવો અભ્યાસીને પ્રશ્ન ઊઠે કે છન્નસ્થનો ઉપયોગ (છે), કેવળીના ઉપયોગની વાત તો પ્રત્યક્ષ છે, પરંતુ (આ તો છન્નસ્થ જાણે છે એમ કીધું) શું કીધું ? હસમુખભાઈ ? પ્રશ્ન ખ્યાલમાં આવ્યો ને ? જે છન્નસ્થનું જ્ઞાન છે તો છન્નસ્થ છે તેનો ઉપયોગ તો જ્યારે લાકડીને જાણે છે ત્યારે તેનો ઉપયોગ આત્માને (પણ) જાણે ? નથી જાણી શકતા એવો તો આગમનો પાઠ છે, (તો કહે છે કે) તારી વાત સાચી છે-આગમ પણ સાચાં છે આગમ પણ અમે ભણ્યા છીએ, આગમ પણ અમે વાંચ્યા છે. આગમથી તારો પ્રશ્ન ઊઠાવ્યો છે તેનો જવાબ અધ્યાત્મથી આપું છું, સાભળો ! એકલું આગમ (શાસ્ત્રો) કામ કરતા નથી, અધ્યાત્મના સહારાથી આગમ (જ્ઞાન) સાચાં થઈ જાય છે-જ્ઞાન પણ સાચું થઈ જાય છે !

એનો ઉત્તર શું છે કે (જ્ઞાનીને) લાકડી જ્યારે જાણવામાં આવે છે ત્યારે ઉપયોગ તો લાકડી તરફ છે એનું જ્ઞાન જાણવામાં નથી આવતું, એક સમયમાં એક જ્ઞેય છે (ઉપયોગ એક છે) તો સાંભળ ! ઈન્દ્રિયજ્ઞાનમાં જે જાણવામાં આવે છે એને પણ અંદર જેમને અતીન્દ્રિયજ્ઞાન પ્રગટ છે એને આત્મા-પરિણતિ ચાલુ છે, જ્ઞાનને માટે તેમને અંદર ઉપયોગની જરૂર નથી, બીજું કે જે અતીન્દ્રિયજ્ઞાન પ્રગટ થયું છે તો એ આત્માને પણ જાણે છે અને ઈન્દ્રિયજ્ઞાન અને ઈન્દ્રિયજ્ઞાનના વિષયો એને જ્ઞેય બનાવીને જાણી લે છે, આ અંદરની વાત છે !

આવો પ્રશ્ન આવ્યો કે જ્યારે જ્ઞેયને જાણે છે સાધક, ત્યારે જ્ઞાયકને જાણે છે-જો જ્ઞાયકને ન જાણે તો તો પર્યાયદૃષ્ટિ થઈ જાય, સારું ! તો મારો પ્રશ્ન છે કે જ્યારે લાકડીને જાણે છે-

પ્રતિમાને જાણે છે તો એક સમયમાં ઉપયોગ એક તરફ છે તો એને જાણે ! આત્માને જાણે નહીં (આવો) તારો પ્રશ્ન છે. પ્રશ્ન ઉપયોગાત્મકની ભૂમિકાથી ઊઠ્યો છે (તેનો) હું જવાબ આપું છું અધ્યાત્મથી, કે આત્મા આશ્રિત અતીન્દ્રિયજ્ઞાન પ્રગટ થયું તો એ પરિણતિમાં આત્મા સમયે-સમયે-સમયે જાણવામાં આવે છે, જો જાણવામાં ન આવે તો નિર્જરા થતી નથી અને જાણેલાનું શ્રદ્ધાન હોય છે, જ્ઞાનમાં સમયે-સમયે જ્ઞાયક જાણવામાં આવે છે અને પ્રતીતિ ચાલુ રહે છે એટલા માટે તો નિર્જરા થાય છે, ભલે ઉપયોગમાં પ્રતિભાસ થયો એ ઈન્દ્રિયજ્ઞાનના ઉપયોગમાં, ઉપયોગાત્મક છે પરંતુ પરિણતિમાં આત્મા જાણવામાં આવે છે. તેથી શુદ્ધઉપયોગની જરૂરિયાત વિના આત્મા જાણવામાં આવે છે સાધકને !

સાધકને સવિકલ્પદશામાં આત્મા જાણવામાં આવે છે એવો પાઠ છે અહીંયા (કહે છે કે) જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં જ્ઞાયક જણાય છે. આહાહા ! જરા ઊંડો ઊતરેને તો કામ આવે, દેવશીભાઈ ભજન ગાય-દેવશીભાઈ ભજન ગાય છે ને એ સમુદ્ર છે ને એને કાંઠે હોય તો શંખલા હાથમાં આવે અને અંદરમાં (ઊંડો ઊતરે) તો રતન હાથમાં આવે, એ...ય સમુદ્રમાં તણાતા જાય ને એમ કંઈક બોલે ઈ (ગાતા'તા ને !) (શ્રોતા : સહેજે સમુદ્ર ઉલસિયો-સહેજે સમુદ્ર ઉલસિયો મોતી તણાતા જાય) હાહાહા ! સહેજે સમુદ્ર ઉલસિયો પછી મોતી તણાતા જાય-ભાગ્યવાનને હાથમાં મોતી આવે, એમ જરા ઊંડો ઊતરે-ઊંડા ઊતરે તો સમજે ને ! આવો ઉપયોગ અહીં (સાધકને છે) ત્યારે એક ઉપયોગ ન રહ્યો, હવે એક પરિણતિ અને એક ઉપયોગ બે રહ્યા !

પહેલાં અજ્ઞાનદશામાં એક ઉપયોગ હતો. આહાહા ! અજ્ઞાનદશામાં એકલો અશુદ્ધ ઉપયોગ-એકલો ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો ઉપયોગ હતો એકલો ! અને આ અનુભવના કાળમાં અતીન્દ્રિયજ્ઞાન નવું પ્રગટ થયું છે. એ અતીન્દ્રિયજ્ઞાનનો પર્યાય અને ઈન્દ્રિયજ્ઞાન-પર્યાય એક એનાં ભાગ બે છે એક અંતર્મુખી ને એક બહિર્મુખી. અંતર્મુખી અતીન્દ્રિયજ્ઞાન રહે છે ને બહિર્મુખી થાય છે તો ઈન્દ્રિયજ્ઞાન પણ એમને હોય છે, તો પણ ઈન્દ્રિયજ્ઞાન અને અતીન્દ્રિયજ્ઞાનમાં એકતા નથી થતી, તો આત્માની સાથે તો ઈન્દ્રિયજ્ઞાનની એકતા (થવી તો) સંભવ જ નથી. આહાહા ! ખ્યાલ આવ્યો કંઈ ! અતીન્દ્રિયજ્ઞાનની સાથે ઈન્દ્રિયજ્ઞાન (પણ) ઉત્પન્ન થાય છે સાધકને (છતાં) બે વચ્ચે એકતા થતી નથી.

તો પછી ઈન્દ્રિયજ્ઞાનને આત્માથી એકતા છે ઈ ક્યાં વાત ઊભી રહે છે ? તેમ થતું જ નથી-અશક્ય છે. આહાહા ! આ તો ઊંડા ઊતરે, વેપારમાં કેમ ઊંડા ઊતરે છે ! ક્યાં ગયા કિશોરભાઈ ? કિશોરભાઈ કહેતા'તા કે એક કંઈક મશીનમાં ખોટકો થયો હોય ને, ખોટકો સમજ્યાને ? બગડી ગયું-ખરાબ થયું હોય તો રાતના બાર વાગ્યા સુધી અમે બેસી રહીએ ને

કારીગરને કહીએ કે જલ્દી ઠીક કરો નહિંતર તો કાલે પ્રોડક્શન બંધ થઈ જશે ! શાંતિભાઈ ? સોમચંદભાઈ તમારા દિકરાઓ કરતા તો નથીને એવું કંઈ ? આહાહા ! ત્યાં તો બરાબર ઊંડા ઊતરે, મહેનત કરે, જાણનારને બોલાવે, પૈસા ખર્ચે, અહીંયા તો (જ્ઞાનમાર્ગમાં) પૈસા ખર્ચવાની જરૂર નથી પણ થોડી રુચિપૂર્વક આત્માનો ખ્યાલ કરે તો એને આત્માનો અનુભવ થઈ જાય છે.

‘જ્ઞેયાકાર અવસ્થામાં જ્ઞાયકપણે જણાયો તે સ્વરૂપ પ્રકાશનની અવસ્થામાં પણ કર્તા-કર્મનું અનન્યપણું ? -આત્મા આત્માને જાણે છે, આત્મા થયો કર્તા ને આત્મા જ જાણવામાં આવ્યો છે (તે તેનું કર્મ થયું) પરિણામ નહીં. કે પરિણામનો ભેદ જાણવામાં આવે તો આત્મા (અભેદ) જાણવામાં નથી આવતો. પરંતુ જ્યારે પરિણામ આત્મસન્મુખ થઈ ગયા-શુદ્ધઉપયોગ થઈ ગયો, તો શુદ્ધ ઉપયોગપર્યાય પરિણત દ્રવ્ય, આત્મદ્રવ્ય કર્તા અને શુદ્ધપર્યાય પરિણત આત્મદ્રવ્ય અર્થાત્ કર્મ ! આહાહા ! જાણવાવાળો પણ આત્મા અને જણાયો એ-પણ આત્મા ! જ્ઞેય પણ આત્મા, જ્ઞાન પણ આત્મા-જ્ઞાયક પણ આત્મા ! એનું નામ અનુભૂતિ છે ! અનુભૂતિના કાળમાં કર્તા-કર્મનું અનન્યપણું હોવાથી એ જ્ઞાયક જ છે.

પોતે જાણનારો માટે પોતે કર્તા, પોતાને જાણવારૂપે-જાણનાહારરૂપે પરિણમન થયું ને ! છે તો અકર્તા પણ પર્યાયધર્મથી કર્તા બને છે. દ્રવ્યસ્વભાવથી અકર્તા રહીને, પરિણામધર્મથી કર્તા થાય છે-અપરિણામી રહીને પરિણામી બને છે-અપરિણામી(પણું) છૂટતું નથી, છે અકર્તા-અકર્તા(પણું) છૂટતું નથી, અને સમ્યક્પ્રકારે કર્તા બની જાય છે-કર્તાબુદ્ધિ નથી. પોતાને જાણ્યો આત્માએ આત્માને. આહા ! તો આત્મા કર્તા બન્યો અને આત્મા જ જાણવામાં આવ્યો, માટે આત્મા જ કર્મ, કર્મ એટલે જ્ઞેય-કર્મ એટલે જ્ઞેય ! જ્ઞાતા પોતે કર્તા અને જ્ઞેય પોતે કર્મ ! તો પોતાને જાણ્યો માટે પોતે કર્મ.

જેમ દીપક, ઘટ-પટ આદિની પ્રકાશિત કરવાની અવસ્થામાં પણ દીપક જ છે. આહાહા ! દીપકનો પ્રકાશ છે ભલે ઘડાને પ્રકાશિત કરે તો પણ એ તો દીપક જ છે અને એ પોતાને પ્રકાશે તોપણ દીપક જ છે-હરહાલતમાં દીપકપણું નથી, એમ (આત્મા) હર હાલતમાં જ્ઞાયકભાવને ધોડતો નથી, અને જ્ઞેયમાં જતો નથી અને જ્ઞેયને જાણતો પણ નથી. આહાહા ! અવસ્થામાં દીપક છે ને પોતાને પોતાની જ્યોતિરૂપ શિખાને પ્રકાશવાની અવસ્થામાં પણ દીપક જ છે અન્ય કાંઈ નથી, એમ જ્ઞાયકનું જાણવું.

